

УДК 78.03:008(477)"21"

ГАННА САГАЛОВА

ДЕЯКІ ШЛЯХИ АКТУАЛІЗАЦІЇ МУЗИЧНОЇ КЛАСИКИ В СУЧАСНІЙ КУЛЬТУРІ УКРАЇНИ

Розглянуто роль класичної музики в сучасному культурному просторі України. На прикладі вивчення досвіду західних учених розкриваються особливості впливу академічного музичного мистецтва на інтелектуальний розвиток дітей і дорослих. Аналізуються шляхи актуалізації музичної класики в Харкові у творчій діяльності народної артистки України, професора Т.Б. Веркіної.

Ключові слова: Т.Б. Веркіна, музична класика, виконавство, актуалізація, фестиваль «Харківські Асамблеї».

Анна Сагалова. Некоторые пути актуализации музыкальной классики в современной культуре Украины. Рассмотрена роль классической музыки в современном культурном пространстве Украины. На примере изучения опыта западных ученых раскрывается значение академического музыкального искусства в интеллектуальном развитии детей и взрослых. Анализируются пути актуализации музыкальной классики в Харькове в творческой деятельности народной артистки Украины, профессора Т.Б. Веркиной.

Ключевые слова: Т.Б. Веркина, музыкальная классика, исполнительство, актуализация, фестиваль «Харьковские Ассамблеи».

Anna Sagalova. Some Ways of Actualization of Classical Music in Contemporary Culture in Ukraine. The role of classical music in the contemporary cultural space of Ukraine is analyzed. The study the experience of Western scientists revealed the influence of academic musical art on the intellectual development of children and adults. The ways of actualization of classical music in Kharkov in the creative activity of People's Artist of Ukraine, professor T.B. Verkina are analyzed.

Key words: T. B. Verkina, classical music, performance, actualization, festival "Kharkiv Assemblies".

Питання актуалізації класичної музики на сьогоднішній день є надзвичайно важливим. В Україні необхідні соціально-політичні зміни, без яких ми не зможемо вийти на новий якісний рівень життя. Підвищення рівня освіченості й культури суспільства є одним з ключових шляхів виходу нашої країни з важкої духовної та моральної кризи. Необхідно підкреслити, що саме класична музика є важливою складовою збалансованої та різнобічної освіти людини в сучасному світі.

Як відомо, музика відіграє ключову роль у гармонійному розвитку особистості, є невід'ємною складовою її духовного становлення. Вже в епоху античності філософ-енциклопедист Аристотель розробив цілісну систему музично-естетичного виховання дітей, приділяючи особливу увагу музиці, висунув своєрідне обґрунтування морального впливу музики на психіку. У даний історичний період були досягнуті суттєві кроки в розробці основ музичної освіти і виховання:

- вперше були сформовані основи музичної теорії;
- намічені критерії художньої змістовності музичних творів;

- музичне виховання стало розумітися як один з найбільш важливих факторів становлення та розвитку особистості¹.

Необхідно зауважити, що і відомі композитори різних епох міркували про значущість музики як способу соціального та духовного становлення людини. У цьому контексті Г. Ф. Гендель підкреслював: «Я дуже шкодував би, якби моя музика тільки розважала моїх слухачів, оскільки я намагався зробити їх більш духовними»².

Величезною проблемою нашої країни в XXI столітті стало небажання, або скоріше, невміння сучасного українського суспільства звертатися до класичного мистецтва як до способу духовного захисту, підтримки, внаслідок чого за-

¹ Бодіна Е.А. Історія музичного виховання школярів. Навчальний посібник / Е.А. Бодіна. – Куйбишев МГЗПІ, 1989. – С. 41.

² Губер Л. Г. Гендель / Л. Губер. – Л., 1936. – С. 31.

мість гармонізації суспільних відносин ми все більше занурюємося в хаос.

Роль музично-естетичного виховання обґрунтовували не тільки мистецтвознавці, психологи, музиканти, а й педагоги. Так, характеризуючи значення музики в моральному та інтелектуальному розвитку особистості, В. Сухомлинський підкреслював, що музичне виховання – це не тільки підготовка музиканта, а насамперед спосіб розвитку людини. Музика відкриває красу природи, моральних відносин і праці. Завдяки музиці в людині пробуджується уявлення про високе, духовне, прекрасне не тільки в навколишньому світі, але і в самому собі¹.

Виходячи з вищезгаданого, необхідно визначити мету нашої роботи, а також предмет і об'єкт дослідження. **Мета** статті полягає в обґрунтуванні необхідності актуалізації музичної класики для сучасної культури України. **Об'єкт** дослідження – музичне мистецтво як феномен сучасної світової культури, **предмет** дослідження – шляхи актуалізації музичної класики у сучасній культурі України.

Незаперечним є той факт, що музика безпосередньо впливає на світосприйняття і мислення, на поведінку і художній розвиток людини. На думку дослідника О. Зайцевої, «сам процес безпосереднього та практичного наближення до мистецтва вже має велике виховне значення. Естетичне ставлення до художніх образів, а через них і до явищ дійсності, почуттів і переживань є дієвим шляхом формування естетичної культури»². У країнах західного світу вже давно усвідомили значення впливу музики на соціум. У цьому зв'язку не можна обійти увагою музично-педагогічні концепції К. Орфа і З. Кодая, які в музичній освіті та вихованні ХХ століття віді-

¹ Асаф'єв Б. В. Вибрані статті про Музичну освіту / Б. В. Асаф'єв. – М. – Л., 1965. – С. 74.

² Зайцева О. Урок музики як основний засіб формування естетичної культури учнів основної школи / О. Зайцева // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2012. – № 6 (2). – С. 205.

грали особливу роль. Ці музичні педагоги вважали, що музичні уявлення, починаючи з елементарного рівня, накопичуються поряд із загальним розвитком особистості, тому важливо стежити за тим, щоб музичний розвиток не відставав від загального розвитку. Результатом музично-педагогічної практики К. Орфа став знаменитий «Шульверк» – унікальна школа для виховання дітей за допомогою музики, в якій вся система занять побудована на інтеграції рухів, співу та гри на спеціально створених дитячих музичних інструментах. Провідними принципами концепції З. Кодая є такі:

- в процесі навчання музиці надається центральна роль;
- гарний музичний смак виховується з дитинства;
- завдання школи – залучення учнів до серйозної музики;
- щоденний спів розвиває тіло і душу;
- основою музичного виховання є народна музика;
- спів і рухи повинні бути взаємопов'язані;
- музичне виховання позитивно впливає на розвиток різних здібностей дитини¹.

Показовими з науково-практичної точки зору, на наш погляд, є дослідження, проведені кілька років тому фізиком Г. Шідвом з Каліфорнійського університету і психологом Ф. Розміром з університету штату Вісконсін. Вчені довели, що в перші роки життя дитини музика визначає її розвиток: сприяє формуванню мозку, логічних зв'язків, сприйманню інформації та тривалості життя нервових клітин. Чим більше інформації матиме свідомість людини в ранньому віці, тим більшим запасом міцності вона буде володіти, довше збереже працездатність². Дослідження показало, що діти, які не

¹ Власова О. Б. Історичний аналіз впливу музичного мистецтва на розвиток, формування та становлення особистості / О. Б. Власова // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки. – 2013. – Вип. 108.1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VchdpuP_2013_1_108_45.pdf

² Роль музики в медицине и умственном развитии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.noviyegrani.com/archives/title/7>

мають музичної освіти, не здатні були сприймати звук, розпізнавати інтонацію, а отже, в процесі шкільного навчання були несприйнятливі до слова, важко засвоювали усну інформацію, гірше розуміли вчителя на слух.

Як продовження даного дослідження було проведено експеримент: у кількох школах були введені обов'язкові музичні заняття, а також організовані оркестри, ансамблі, хори. Учні, які стали учасниками експерименту, змогли по закінченні школи влаштуватися в найкращі вузи країни.

Наведені приклади ще раз доводять, що найважливішим завданням для сучасних музикантів України є пошук шляхів популяризації класичної музики в суспільстві. Необхідно повернути державі розуміння всієї значущості мистецтва для людини. Чудовим прикладом для нас може служити досвід таких видатних особистостей, як Ф. Ліст, Ф. Мендельсон, А. Рубінштейн, яким свого часу доводилося стикатися з вирішенням подібних проблем.

Так, геніальний композитор і блискучий музикант-віртуоз Ф. Мендельсон вважав своїм обов'язком присвятити більшу частину життя вихованню у слухача розуміння як сучасної «серйозної» музики, так і цінності традицій, необхідності збереження спадкоємності в мистецтві. Він довів (насамперед виконаннями творів І.С. Баха), що музика минулого може жити на концертній естраді нарівні з новою музикою. На думку Г. Ганзбурга, «... ця історична заслуга Ф. Мендельсона, який зміг переламати громадські звички і вніс до концертного життя елемент хронологічної ретроспективи, – неоціненна. Він розкрив для публіки можливість чути і цінувати контраст стилів музики різних часів»¹.

Таким чином, видатний музикант започаткував нову еру в європейському концертному виконавстві, ввів незвичайний для тих часів принцип, який діє і понині, принцип,

¹ Ганзбург Г.І. Три підходи до музичної спадщини / Г.І.Ганзбург // Музична академія [Москва]. – 1997. – № 2. – С. 185.

що дозволяє репрезентувати на концертній естраді музику минулого з сучасною музикою. Ідея «Історичних концертів», реалізована Ф. Мендельсоном, набула важливого значення: слухач мав можливість познайомитися з музичними шедеврами, які були представлені в історичній ретроспективі.

А. Рубінштейн в Петербурзі продовжив новацію Ф. Мендельсона, організувавши свої «Історичні концерти», а також різноманітну практику філармонійних абонементів, концертів та фестивалів класичної музики.

У сучасній культурі знову виникає потреба у фігурах подібного роду. Однією з таких яскравих особистостей, безумовно, є народна артистка України, професор Тетяна Борисівна Веркіна. Своєю діяльністю вона повністю підтверджує власний постулат про те, що «сучасний музикант не може замикатися в рамках вузької спеціалізації. Йому необхідно активно включатися в процес музичного життя, впливати на його розвиток. Сьогоднішня ситуація у виконавському мистецтві сприяє відродженню ідеї універсального музиканта – музичного діяча, що охоплює різні сфери мистецтва, педагогіки, культури»¹.

У дослідженні «Актуальне інтонування як виконавська проблема» Т.Б. Веркіна стверджує, що «виконавець, який досконало опанував своє ремесло, повинен вийти за рамки самого виконання і "вмонтувати" свою версію в культурний контекст, "створити" свою публіку. Діалог зі слухачем сучасний виконавець покликаний налагоджувати в різних формах. І найменше слід пристосовуватися до смаків публіки»². Це дуже важливо, тому що сучасний слухач більше ніж будь-коли потребує наставлення. При величезній кількості інформації, що стала доступною кожному, все складніше зробити

¹ Веркіна Т.Б. Актуальне інтонування як виконавська проблема: дис. ... канд. мистецтвознавств. : 17.00.03 / Тетяна Борисівна Веркіна. – Київ, 2008. – С. 152.

² Там само. – С. 122.

вибір між справжніми творами мистецтва і одноденками, створеними на потребу не дуже вимогливого слухача.

Але як відрізнити дійсно професійне і тонке виконання від простого «віртуознічання»? Це стосується як нових музичних творів, так і сучасних виконавських трактувань класичної музики. На виконавця лягає відповідальність за формування смаку, за розширення культурного світогляду своєї публіки. І починати музикант повинен з себе. Цю тезу підтверджує переконання Т.Б. Веркіної: «сучасний світ вимагає від особистості музиканта багатосторонності, втраченої раніше універсальності, яка проявлялася би в різних сферах мистецької і культурної діяльності. Це і менеджерська діяльність, створення фондів, композиторська творчість, оволодіння новими музичними професіями, і, звичайно, педагогічна робота. Лише так – комплексно – можна здійснювати вплив на хід і розвиток культури»¹. Сьогодні все менше музикантів обмежуються однією спеціалізацією. Тетяна Борисівна переконана, що виконавське мистецтво має сприяти відродженню ідеї універсального музиканта – музичного діяча, який охоплює різні сфери мистецтва, педагогіки, культури. Так, наприклад, Д. Баренбойм поєднує діяльність піаніста і диригента, Є. Светланов – диригента і композитора.

У 1991 році Т.Б. Веркіна створила Міжнародний музичний фестиваль «Харківські Асамблеї», який донині є найбільшим форумом класичної музики в Україні. Основним завданням цього масштабного проекту було виявлення необхідної в конкретний момент «точки переживання», яка дозволила б в конкретному місті і місці зібрати в ціле досвід повсякденності і досвід мистецтва, дати оперативну реакцію на виклик часу, виявити можливості буття у світі².

Фестиваль має колосальне значення для музичного життя нашої країни. Він дозволяє слухачам поринути у світ

¹ Там само. – С. 152.

² Там само. – С. 154.

класичної музики, студентам консерваторії отримати той професійний орієнтир, ті музичні критерії, без яких вони не зможуть стати повноцінними музикантами в майбутньому. Учасники музичного фестивалю, виконавці отримують можливість реалізуватися, заявити про себе, набути безцінний досвід концертування на великих сценах. Завдяки «Асамблеям» українські слухачі знайомляться з творчістю видатних музикантів інших країн, долучаються до світової культури.

У різні роки гостями фестивалю ставали такі видатні артисти, як Гідон Кремер, Тетяна Грінденко, Михайло Плетньов, Володимир Крайнев, Наум Штаркман, Крістофер Гейфорд, Девід Ллойд-Джоунс, Урс Шнайдер та багато інших. Це доводить значущість участі в «Асамблеях» і, найголовніше, фестиваль підтверджує конкурентоспроможність музичної України на світовій сцені. За двадцять років «Харківські асамблеї» зміцнили і перетворилися на масштабний і резонансний культурний захід, який збирає на своїй сцені відомих музикантів з усього світу, а також викладачів і кращих студентів Харківського національного університету мистецтв імені І.П. Котляревського¹.

Харківська публіка з нетерпінням чекає початку осені й нових зустрічей з творами героїв фестивалю, серед яких – Г. Персел, І. С. Бах, Л. Бетховен, Ф. Шуберт, Р. Шуман, Ф. Ліст, І. Брамс, Ф. Мендельсон-Бартольдї, Г. Берліоз, П. Чайковський, М. Лисенко, І. Слатин, Й. Гете.

Одним з ключових завдань фестивалю для Т.Б. Веркіної є ідея актуальності класики. На її думку, «генії минулого не такі вже й далекі від нас, їх ідеї живуть і розвиваються в тепе-

¹ Чернявська М.С. Кафедра спеціального фортепіано Харківського національного університету мистецтв ім. І.П.Котляревського в європейському музичному просторі / М.С.Чернявская // Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та Теорії і практики освіти: зб. наук. пр. / ХДУМ ім. І.П.Котляревського. – Харків, 2012. – Вип. 37. – С. 3–14.

рішньому часі»¹. Навчаючись у них, ми самі духовно розвиваємося, розширюємо власний світогляд. Саме тому фестиваль має свою традицію. Щороку «Харківські Асамблеї» присвячуються якомусь одному герою – видатному музикантові свого часу. У різні роки це були В.А. Моцарт, композитори епохи бароко, Ф. Шуберт, Ф. Мендельсон, Р. Шуман, Ф. Ліст, Г. Перселл, І.С. Бах, Л.В. Бетховен, І. Брамс, М.І. Глінка, Г. Берліоз, П. Чайковський, Й. Гете, І. Слатин, Й. Гайдн, брати Рубінштейни, А. Вівальді. Кожен з цих Майстрів зробив неоціненний внесок у розвиток музичної та загальнолюдської культури. Так, наприклад, Р. Шуман став творцем музичного журналу, який протягом багатьох років формував естетичні погляди освіченої публіки того часу. Ф. Ліст відкрив нову епоху в мистецтві виконавства, був видатним учителем, який виховав цілу плеяду блискучих піаністів і музикантів. Брати Рубінштейни, а слідом за ними і П. Чайковський, заклали основу професійної музичної освіти в Росії.

За більш ніж двадцять років існування Міжнародного музичного фестивалю «Харківські асамблеї» склалася чудова традиція – проводити концерти класу, що демонструють педагогічну майстерність провідних педагогів університету мистецтв. Студенти, випускники, асистенти-стажисти класу народної артистки України, професора і ректора Харківського національного університету мистецтв ім. І.П. Котляревського Тетяни Борисівни Веркіної завжди брали активну участь в таких заходах. Майстерність студентів і випускників класу неодноразово відзначали закордонні диригенти – Тімоті Рейніш, Юрій Насушкін, Антоніо Лизаррага, Крістофер Гейфордт – і колеги-піаністи з України (Одеса, Київ) і Європи (Іспанія, Німеччина, Угорщина). Так, харківська преса 2007–2008 років висвітлювала виступи Олександри Першиної, в «Асамблеях»

¹ Веркіна Т.Б. Актуальне інтонування як виконавська проблема: дис. ... канд. мистецтвознавець. : 17.00.03 / Тетяна Борисівна Веркіна. – Київ, 2008. – С. 170.

2009 року блискуче виступали з оркестром під керівництвом диригентів з Іспанії і Великобританії Марк Сердюк, Валентин Смолянінов, Андрій Мисик, в 2010 на фестивальних майданчиках дебютував Олексій Волик, фестивальні дні 2011 року подарували харківським слухачам концерт класу, який в повній мірі презентував педагогічні здобутки лідера і Музи «Харківських асамблей», викликав бурхливі овації публіки і широкий резонанс у критиків¹.

Любителі музики високо цінують «Харківські Асамблеї», підкреслюючи, що «осінь без Асамблей залишає гнітюче враження порожнечі, нестабільності»². У такому визнанні величезна заслуга Тетяни Борисівни. У її ставленні до публіки яскраво проявляється і педагогічний талант. Виховати слухача, допомогти йому піднятися на новий щабель усвідомленості – ось її завдання.

Т. Б. Веркіна переконана, що виконавець повинен прагнути вступити в активний контакт з публікою, встановити діалог, при якому слухач би був не пасивною «приймаючою» стороною, а міг стати повноправним учасником процесу художньої комунікації. Публіка не є щось дане, її потрібно створювати. Це чудово розуміли виконавці минулого, які активно формували свою публіку. Вони розуміли, що тільки сам виконавець створює собі «співрозмовника», здатного стати справжнім «співтворцем». Для цього потрібно вести діалог у різних формах, не замикаючись в рамках вузькопрофесійних проблем. Пояснюючи гостру необхідність актуалізації класичної музики в Україні, Т.Б. Веркіна називає мистецтво «ідентифікаційним кодом держави»³, із втратою яко-

¹ Бурдун О. Школа Тетяни Веркіної: ступені парнасу / О. Бурдун, Н. Мукомол // Часопис Харківського національного університета мистецтв ім. І. П. Котляревського. – 2013. – Вип. № 9 (28). – С. 2.

² Веркіна Т.Б. Актуальне інтонування як виконавська проблема: дис. ... канд. мистецтвознавств. : 17.00.03 / Тетяна Борисівна Веркіна. – Київ, 2008. – С. 168.

³ Там само. – С. 151.

го ми можемо знівелювати сам принцип державності як об'єднуючий первень.

У зв'язку з вищевикладеним, в сучасних умовах розвитку України актуалізується проблема музичної освіти, підняття загального рівня музичної культури населення. Як підкреслює Ю. Чекан, перелік проблем, що стоять перед музичною освітою у зв'язку з необхідністю виховання і підготовки слухача, величезний. На його думку, це, наприклад, «проблема сприйняття "сучасної серйозної" музики, яка втратила зв'язок з життєвим досвідом людини; проблема дезорієнтації людини перед численністю і хаотичністю інтонаційних практик, відкритих у ХХ ст. <...> Деякі є досить новими – проблема візуалізації та кліпізації сучасної культури; проблема нівелювання цінностей аудіальних каналів отримання інформації та навичок тривалого зосередження»¹.

Отже, музичне мистецтво є необхідною умовою для повноцінного і гармонійного формування особистості. На прикладі своєї багатогранної діяльності Т.Б. Веркіна визначила принципи актуалізації музичної класики, необхідні сьогодні українцям. Одним з найважливіших принципів стала потреба формування в сучасній суспільній свідомості уявлень про художній канони у світовому музичному мистецтві крізь призму творчості його центральних авторів. На її думку, «такий формат дозволяє "персоніфікувати" класичну художню традицію, представити її різноманіття в "авторизованому" вигляді як втілену в творчості видатних композиторів минулого і сучасності, які у фестивальній практиці беруться "крупним планом"»². Слухач має переконатися, що класичний і сучасний репертуар повинні співіснувати в одних концертних програмах, не дискредитуючи один одного.

¹ Чекан Ю. Сучасна соціокультурна ситуація і проблеми Музичної освіти / Ю. Чекан // Українська музика. – 2013. – №3 (9). – С. 51.

² Веркіна Т.Б. Актуальне інтонування як виконавська проблема: дис. ... канд. мистецтвознавець. : 17.00.03 / Тетяна Борисівна Веркіна. – Київ, 2008. – С. 170.

На думку Т.Б. Веркіної, українське музичне мистецтво повинно бути гідно представлене в престижному загальносвіттовому мистецькому контексті; в українській культурі важливо подолати розподіл мистецтва на «своє» і «чуже» як ознаку провінціалізму. Піаністка впевнена, що харківська публіка здатна зрозуміти й оцінити творчість видатних виконавців – «не просто зірок, а тих, які здатні розкрити в живому безпосередньому інтонуванні актуальний зміст високого мистецтва»¹. Важливим завданням є виховання гарного смаку у молоді, підтримка молодих талантів, а також надання їм можливості «розкрити своє обдарування поряд з визнаними музикантами»².

ЛІТЕРАТУРА

1. Асаф'єв Б. В. Вибрані статті про Музичну освіту / Б. В. Асаф'єв. – М. – Л., 1965. – 421 с.
2. Бодіна Е.А. Історія музичного виховання школярів. Навчальний посібник / Е.А. Бодіна. – Куйбишев МГЗПП, 1989. – 81 с.
3. Бурдун О. Школа Тетяни Веркіної: ступені парнасу / О. Бурдун, Н. Мукомол // Часопис Харківського національного університета мистецтв ім. І. П. Котляревського. – 2013. – Вип. № 9 (28). – С. 2–3.
4. Веркіна Т.Б. Актуальне інтонування як виконавська проблема: дис. ... канд. мистецтвознавець. : 17.00.03 / Тетяна Борисівна Веркіна. – Київ, 2008. – 188 с.
5. Власова О. Б. Історичний аналіз впливу музичного мистецтва на розвиток, формування та становлення особистості / О. Б. Власова // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки. – 2013. – Вип. 108.1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VchdpuP_2013_1_108_45.pdf
6. Ганзбург Г.І. Три підходи до музичної спадщини / Г. І. Ганзбург // Музична академія [Москва]. – 1997. – № 2. – С. 184–186.

¹ Там само. – С. 170.

² Там само.

7. Губер Л. Г. Гендель / Л. Губер. – Л., 1936. – 354 с.
8. Зайцева О. Урок музики як основний засіб формування естетичної культури учнів основної школи / О. Зайцева // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2012. – № 6 (2). – С. 203–208.
9. Роль музики в медицині і розумовому розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.noviyegrani.com/archives/title/7>.
10. Чекан Ю. Сучасна соціокультурна ситуація і проблеми музичної освіти / Ю. Чекан // Українська музика. – 2013. – № 3 (9). – С. 41–53.
11. Чернявська М.С. Кафедра спеціального фортепіано Харківського національного університету мистецтв ім. І.П. Котляревського в європейському музичному просторі / М.С.Чернявская // Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та Теорії й практики освіти: зб. наук. пр. / ХНУМ ім. І.П.Котляревського. – Харків, 2012. – Вип. 37. – С. 3–14.